

Արմինե Արզումանյան,
Արցախի պետական համալսարան, բանասիրական ֆակուլտետ
E-mail: armivarzumanyan@gmail.com

**ԽՈՍՔԻ ԶԱՐԳԱՅՄԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ
ԱՅԲԲԵՆԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱ ՎՐԱ**

Հոդվածում դիտարկվում են տարրական դասարաններում խոսքի զարգացման գործընթացի որոշակի առանձնահատկություններ: Երեխաների խոսքի զարգացումը ուսուցչի հիմնական աշխատանքն է, մասնավորապես լեզվի կանոնների յուրացումը, որի շնորհիվ նրանք կկարողանան բանավոր և գրավոր ձևով արտահայտել իրենց մտքերը՝ օգտագործելով համապատասխան լեզվական միջոցներ ըստ խոսքային հաղորդակցման նպատակի, բովանդակության և այլմանների:

Այբբենարանն իր բովանդակությամբ լուծում է մայրենիի առաջին դասարանի ծրագրով նախատեսվող կրթադաստիարակչական խնդիրները:

Բանալի բառեր, գրածանաչություն, բառապաշար, խոսքի զարգացման խնդիրներ, խոսքին ներկայացվող պահանջներ, իմացական հետադարձություններ, խոսքի ճշգրտություն, տառասուցում, գրուսուցում, լեզվի ուսուցում, վերլուծական-համադրական մեթոդաբանություն:

Armine Arzumanyan,
Artsakh State University, Faculty of Philology

PROBLEMS OF SPEECH DEVELOPMENT ON THE BASIS OF RESEARCH OF THE PRIMER BOOK

The article reviews certain peculiarities of speech development in primary school. The speech development in primary school is the principle task of the teacher, which consists in mastering linguistic rules which would enable the learners to express their thoughts both orally and in writing by using appropriate language means depending on purpose, content and conditions of speech communication. The content of the primer book of the native language gives a solution to educational and pedagogical problems required by the program of the first grade of primary school.

Key-words: literacy, lexicon, speech development problems, requirements for speech standard, cognitive skills, speech accuracy, teaching writing, teaching the alphabet, language teaching, analytic-synthetic methodology.

Армине Арзуманян
Арцахский государственный университет, Филологический факультет

ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ РЕЧИ НА ОСНОВЕ ИЗУЧЕНИЯ БУКВАРЯ

В статье рассматриваются некоторые особенности процесса развития речи в начальной школе. Развитие речи учащихся основная задача учителя, которая, в частности, заключается в усвоении языковых правил, с помощью которого они могут выразить свои мысли в устном и письменном виде. При этом наблюдается вариативность языковых средств в зависимости от цели, содержания и условий речевой коммуникации. В самом содержании букваря родного языка заключено решение воспитательно-образовательных вопросов, обозначенных программой первого класса начальной школы.

Ключевые слова: грамотность, словарный запас, проблемы развития речи, норма речи, когнитивные навыки, правильность речи, обучение письму, обучение алфавиту, обучение языку, аналитико-синтетическая методология.

Տարրական դպրոցի առաջնակարգ խնդիրներից մեկը աշակերտների ճիշտ խոսքի ձևավորումն է: Երեխայի խոսքի զարգացումը ամբողջական և տարաբնույթ գործընթաց է, որը ներառում է մի շարք հոգեբանական գործընթացներ և իր հերթին ազդեցություն է ունենում մտածողության ու ճանաչողական գործընթացների (հիշողություն, ուշադրություն, զգայական ընկալում) և իմացության վրա ընդհանրապես: ¹ Խոսքի զարգացումը խոսքային կարողությունների ձևավորումն է՝ խոսքային իրադրությունում իրազեկվածությունը, որով պարզվում է, թե ում է ուղղված, ինչ համար է և ինչի մասին է գրավոր կամ բանավոր խոսքը, արտահայտությունների ծրագրավորումը, որով գիտակցվում է, թե ինչպես պետք է խոսել (համառոտ կամ մանրամասն, զգացմունքային կամ գործանական), ինչ սկզբունքով մեկնաբանություններ կատարել:

Ուսուցման և կրթության որակը մեծապես կախված է խոսքի զարգացման խնդիրների հաջող իրականացումից: Ըստ այդմ՝ կան աշակերտի խոսքին ներկայացվող մի շարք պահանջներ: Դրանցից առաջինը խոսքի հարուստ բովանդակությունն է: Աշակերտը կարող է խոսել կամ գրել միայն այն մասին, ինչը ինքը գիտի: Սակայն նրա խոսքը հազվեցած, հետաքրքիր և օգտակար կարող է լինել իր և ուրիշների համար այն դեպքում, երբ այն կառուցված է փաստերի իմացության, դիտարկումների միջոցով, հաղորդում է գիտակցված մտքեր և անկեղծ զգացմունքներ:

Զրույցների, պատմությունների, շարադրությունների բովանդակությունը տրվում է գրքերից, նկարներից, էքսկուրսիաներից, հատուկ զենուսներից, սեփական փորձից, այսինքն՝ աշակերտների շրջակա միջավայրից: Ուսուցիչը օգնում է նրանց թեմային համապատասխան նյութեր ընտրել: Ուսուցչի համար շատ կարևոր խնդիր է նաև աշակերտներին սովորեցնել իմաստալից խոսք կառուցել:

Աշակերտի խոսքին ներկայացվող երկրորդ պահանջը հետևողականությունն է, խոսքի ձևավորման հաջորդականությունն ու հստակությունը: Եթե աշակերտը լավ է տիրապետում նյութին, ապա բացթողումներ կամ կրկնություններ չի անում, պահպանում է տրամաբանական անցումները: Ճիշտ կառուցված խոսքը ենթադրում է եզրակացությունների հիմնավորում, ինչպես նաև ասելիքը ոչ միայն սկսելու, այլև ամբողջացնելու և ամփոփելու կարողություն:

Նշված երկու պահանջները հարաբերվում են խոսքի բովանդակությանն ու կառուցվածքին: Հաջորդը վերաբերում է խոսքի բանավոր և գրավոր ձևերի գրանցմանը:

¹ St'u Goswami, U. and Bryant, P., Children's Cognitive Development and Learning (Primary Review Research Survey 2/1a) Cambridge: University of Cambridge Faculty of Education, 2007, p13.

Խոսքի ճշգրտությունը պահպանվում է խոսողի կամ գրողի կողմից՝ իրականությանը համապատասխանող փաստերի, դիտումների, գզացմունքների ճիշտ հաղորդմամբ, ինչպես նաև դրանք ներկայացնելու համար անհրաժեշտ բառերի, բառակապակցությունների, դարձվածքների, նախադասությունների դիպուկ ընտրությամբ:¹ Խոսքի ճշգրտությունը պահանջում է լեզվական միջոցների հարստություն և բազմազանություն, բառերի, հոմանիշների ճիշտ ընտրություն, որով առավել իրական է դառնում նյութի բովանդակությունը:

Խոսքն ընթերցողի կամ ունկնդրի վրա անհրաժեշտ ազդեցություն է ունենում, երբ այն արտահայտիչ է: Խոսքի արտահայտչականությունը մտքերը հստակորեն և համոզիչ կերպով հաղորդելու, հնչերանգի միջոցով ազդեցություն գործելու, փաստերի, ինչպես նաև բառերի ու արտահայտչամիջոցների ընտրություն կատարելու, հաղորդվող նյութի տրամադրությունը ստեղծելու կարողությունն է:

Խոսքի հստակությունը նրա մատչելիությունն է այն մարդկանց համար, ում ուղղված է: Խոսքը միշտ ունի նշանակման կետ: Խոսողը կամ գրողը պետք է հաշվի առնի ունկնդրի կամ ընթերցողի ինտելեկտուալ ու հոգևոր կարողությունները: Անհիմն բարդացումը, տերմիններով ծանրաբեռնելը խանգարում են խոսքի ընկալմանը: Լեզվական միջոցների ընտրությունը կախված է խոսքային իրադրությունից ու հանգամանքներից, ինչպես, օրինակ, աշակերտների ընկերական գրույցը գզալիորեն տարբերվում է նրանց գրավոր խոսքից:

Խոսքի չափազանց կարևոր հատկանիշներից են պարզորոշ արտասանությունը, հնչյունների հստակ արտաբերումը, ուղղախոսության հատուկ կանոնների հետ համապատասխանությունը, արտահայտիչ խոսելու (նաև կարդալու) կարողությունը, առոգանությանը, դադարների, տրամաբանական շեշտների տիրապետելը և այլն: Խոսքային արգելքները, հատկապես որոշ հնչյունների սլաք արտասանությունը տարրական դասարանների երեխաների մոտ հաճախ են նկատվում: Ուստի խոսքի զարգացման տեխնիկական թերությունների ուղղման արտասանական հմտությունների միջոցով սերտորեն կապված է խոսքի թերապիային:

Խոսքի արտահայտչականությունն ու հստակությունը ենթադրում են նաև նրա անադարտությունը, այսինքն՝ ավելորդաբանություններից, խոսակցական բառերից ու գեղեկաբանություններից, անհարկի օտարաբանություններից խուսափելը:

Հատուկ կարևորություն ունի դպրոցում խոսքի ճշգրտությունը, այսինքն՝ համապատասխանությունը գրական նորմերին՝ քերականական առանձնահատկությունների տարբերակում (նախադասության կառուցվածք, ձևաբանական կառույցներ), ուղղագրության և կետադրության կանոնների պահպանում՝ գրավոր խոսքի դեպքում, ուղղախոսության և առոգանության կանոնների պահպանում՝ բանավոր խոսքի դեպքում: Բոլոր այս պահանջներն առաջադրվում են տարրական դասարանների երեխաների խոսքի զարգացմանը:

Երեխաների ճիշտ խոսքը կարելի է կառուցել նշված պահանջների այս ամբողջական շարքի կատարմամբ: Զարգացնել երեխաների խոսքը՝ նշանակում է նրանց մեջ պատկաստել մի շարք հմտություններ: Անդրադառնալով աշակերտների խոսքի զարգացմանը վերաբերող հմտություններին:

Առաջինը թեման հստակապես և մեկնաբանելու կարողությունն է, նրա ընտրությունն ու նախապատրաստումը, լեզվական միջոցների կիրառումը, թեմայի վերաբերյալ եզրահանգումներ կատարելը առանց նրա շրջանակներից դուրս գալու և նրա պատշաճ բացահայտումը՝ միևնույն ժամանակ սեփական կարծիքն արտահայտելով:

Երկրորդը նյութը ընտրելու, թեմային առնչվող կարևոր հասկացությունները երկրորդականից տարբերելու կարողությունն է: Նյութի հավաքագրումն ու ընտրությունը երբեմն երկար է տևում և հետևողական աշխատանք է պահանջում: Նյութի ընտրությունը կատարվում է ոչ միայն աշխատանքի նախապատրաստական մասում, այլ նաև ընդհանուր նկարագիր պատրաստելիս: Այս դեպքում կարևոր է առանձնացնել հիմնական գաղափարը, ընտրել ներկայացվող նյութի բաժինները և ճիշտ հաջորդականությամբ հաղորդել բովանդակությունը:

Երրորդը աշխատանքը ծրագրելու կարողությունն է՝ նախ՝ ընդհանուր գծերով (մտքում կամ բարձրաձայն), այնուհետև՝ գրի առնելով: Անհրաժեշտ է ծրագրին համապատասխանեցնել ընտրված նյութը, կազմել ինքնուրույն հաղորդում և անել մեկնաբանություններ:

Չորրորդը լեզվական միջոցներից նոր, դժվար արտասանությամբ բառերի, դարձվածքների, նախադասությունների ու տեքստերի առանձնացումն է:

Հինգերորդը ամբողջական տեքստ կազմելու կարողությունն է, որը հնարավորություն կտա ճիշտ օգտագործելով հատկացված ժամանակը, առանց էական բացթողումների, աստիճանաբար և հետևողականորեն զարգացնելու ինքնուրույն նախադասություններ կազմելու և կապակցելու հմտությունը, հետևելու արտասանությանն ու կետադրությանը, գրության մեջ պահպանելու լուսանցքներն ու կարմիր տողը, գեղագրության պահանջները:

Վեցերորդը գրավոր խոսքը զարգացնելու, սխալներ ուղղելու, լրացումներ կատարելու, կրկնություններից և ավելորդ բառերից խուսափելու կարողությունն է: Այս պահանջը ներկայացվում է միայն գրավոր խոսքին, իսկ բանավոր խոսքում ուղղումներ կատարում են ուսուցիչներն ու աշակերտները:

Կապակցված տեքստի հետ կատարվող յուրաքանչյուր վարժություն ներառում է բոլոր այս հմտությունների ամբողջությունը: Հետևաբար յուրաքանչյուր դաս, որի ընթացքում աշակերտները կապակցված խոսք են կազմում, մեկնաբանություններ կատարում, վերապատում կամ ամփոփում ընթերցածը, պետք է ունենա ուսուցման հստակ խնդիրներ:

Մայրենիի առաջին դասարանի ծրագրում ներառված են հարցեր, որոնք վերաբերում են գրածանաչության նախաայբբենական, այբբենական և հետայբբենական շրջաններում աշխատանքի ձևերին, երեխաների մեջ հնչյունային լսողության զարգացմանը, հնչյունային վերլուծություններ և համադրություններ կատարելու կարողության մշակմանը, կարդալու և գրելու, լեզվական գիտելիքների և աշխարհաճանաչողական տեղեկությունների հաղորդմանը, գրածանաչության ուսուցման մեթոդին ու նրա գործադրման ձևերին:

Դասագրքի արդիականությունն առաջին հերթին ենթադրում է նրա բովանդակության համապատասխանությունը աշակերտների մտավոր ու ֆիզիկական զարգացման պահանջներին, հաղորդվող գիտելիքների հաջորդականության, համակարգվածության ու մատչելիության սկզբունքներին:²

Հանրակրթական դպրոցի առաջին դասարանի դասագիրքը Վ. Սարգսյանի հեղինակած Այբբենարանն է, որի երեք բաժինները՝ նախաայբբենական շրջան, այբբենական շրջան և հետայբբենական շրջան, կազմված են գրածանաչության սկզբունքների՝ մատչելիության, զննականության, հաջորդայնության, անհատականության, ինչպես նաև սովորողների լեզվաբնկալունակության հաշվառմամբ:

¹ Տե՛ս Ա. Հ. Գյուլամիրյան, Մայրենիի տարրական ուսուցման մեթոդիկա, Երևան, 2015, էջ 277:
² Տե՛ս Ա. Ե. Տեր-Գրիգորյան, Հայոց լեզվի մեթոդիկա, Երևան, 1980, էջ 25:

Նախաայբբենական շրջանն սկսում են թեմատիկ նկարների շուրջ հյուսված պատմությունների պատկերամալ, որոնց վերաբերյալ աշակերտները կազմում են մտքով իրար հետ կապված նախադասություններ, վերարտադրում ուսուցիչ լսածը: Այս բաժնի առաջադրանքներն ունեն համադրականից վերլուծական ուղղվածություն:

Խոսքի զարգացման նպատակով պահանջվում է առաջ քաշել երեխայի՝ ինքնուրույն մտքեր արտահայտելու, գործողությունը ամբողջական խոսքով արտահայտելու, միայնաց հետ կապված մի քանի նախադասությունների միջոցով միտքը շարունակելու կարողությունը:

Հաջորդաբար թեմատիկ նկարներ են, որոնք պատմվում են խոսքի ավելի փոքր մասերով: Աշակերտներից պահանջվում է արտահայտել մեկ միտք՝ այդպիսով կապակցված խոսքից առանձնացնելով նախադասությունները: Արտահայտված ամեն մի միտքը համարելով մեկ նախադասություն՝ ձևակերպում է նախադասության մասին հասկացությունը:

Ձուգահեռաբար տրվում են առարկաների պատկերներ, որի նպատակն է սովորողների մոտ ձևավորել նախադասությունը առանձին մասերի բաժանելու և բառի մասին հասկացությունը ընկալելու ունակությունը:

Բառի մասին ուսուցանվում է գծապատկերի միջոցով՝ պատկերների հետ միասին: Նախադասություններից բառն առանձնացնելու համար օգտագործվում են նախադասությունների, ապա առանձին բառերի գծապատկերները:

Ընտրված բառերն արդեն ներկայացվում են կորագծերով կամ սլաքներով՝ ուրվագծերով վանկը որպես խոսքի միավոր: Սկզբում ունենք միավանկ և երկվանկ բառեր, այնուհետև նաև եռավանկ:

Այս ընթացքում բառերի հետ տարբոր աշխատանքները տարաբնույթ են, և դասագրքում տրված պատկերներն ու գծապատկերները ամրապնդում են բառի մասին գիտելիքները:

Հնչյունային վերլուծությունը կատարվում է՝ վանկում այլ գոյնով նշելով ձայնավոր հնչյունի վանդակը:

Նախաայբբենական շրջանի վերջում պատկերագրված է ամբողջական հեքիաթ՝ Հովի. Թումանյանի «Ծիտը»: Նկարաչարի վերլուծությունը պատմելու կարողության ձևակերպման սկզբնական փուլն է: Այս ստեղծագործությանն անդրադառնում են նաև հետապրենական շրջանի վերջում:

Դասագրքի նախաայբբենական շրջանի բաժնում առաջադրանքների կատարումն ուղղված է՝

- խոսքի և երևակայության զարգացմանը՝ բնագրի նկարների բովանդակությունը պատմելու միջոցով,
- մատների նոր շարժումների զարգացմանը՝ ներկելու, գծելու միջոցով,
- համատեղություններ կատարելու ունակության զարգացմանը՝ մեծ ու փոքր, վերև ու ներքև, աջ ու ձախ, կարճ ու երկար, հաստ ու բարակ, հեռու և մոտիկ, ծանր ու թեթև հասկացությունների մասին գիտելիքների յուրացմամբ,
- վերլուծություն կատարելու ունակության զարգացմանը՝ ընդհանուր օրինաչափությունից դուրս պատկերները տարբերելու, նկարներում թաքնված տարբերությունները զանազանելու, բառերը (նկարները) առանձին խմբերի բաժանելու առաջադրանքների միջոցով,
- ընդհանրություններ անելու ունակության զարգացմանը (առարկաների խմբերին մեկ անվանում տալ, բառերի (նկարների) իմաստային կապը գտնել, պարզել օրինաչափությունները և շարունակել, բացահայտել ընդհանուրը) և այլն:

Այսպիսով՝ նախապրենական շրջանի վերջում, ըստ ուսումնական առաջադրանքների, աշակերտները գաղափար ունեն պատմության, նախադասության, բառի, վանկի, հնչյունի մասին և դրանք կարողանում են ներկայացնել գծապատկերների միջոցով, ունեն որոշակի բառապաշար և մտքերն ինքնուրույն արտահայտելու կարողություն, ներկելու, գծելու, տառերի պարզագույն մասնիկներ գրելու հմտություններ: Մասնական թեմաներով նկարների շուրջ մտքով իրար հետ կապված փոքրածավալ նախադասություններ են կազմում, կարողանում են պատմել ըստ նկարների, ունենդրածի և ըստ հիշողության:

Այբբենական շրջանի առաջըրը տառուսուցումն է, որի ընթացքում կարևոր է հնչյունի ընկալումը:

Ըստ այբբենարանի՝ յուրաքանչյուր տառի ուսուցման ժամանակ նախ պատմություն է հյուսվում այդ տառի համար նախատեսված թեմատիկ նկարի շուրջ: Տրվում են ուսուցանվող տառի մեծատառն ու փոքրատառը, ապա՝ մեկնաբառերը: Մեկնաբառը ներկայացնող առարկայի պատկերի ներքևում կազմված է նրա գծապատկերը: Սկզբում այնպիսի բառեր են, որոնցում նոր ուսուցանվող տառը սկզբնատառն է: Հնչյունների առանձնահատկություններից ելնելով՝ բառամիջում կամ բառավերջում դրանց օգտագործման տարբեր հնարներ են կիրառվում: Այսպես՝ ա ձայնավորի ուսուցման ժամանակ ա հնչյունը հանդես է գալիս որպես տարբեր բառերն իրար կապող միջոց, ս հնչյունի բնածայնային երանգն արտահայտվում է այդ տառի կրկնությամբ:

Առաջին բաղաձայն հնչյուն-տառի ուսուցումից սկսած՝ ունենք ձայնավոր+բաղաձայն և բաղաձայն+ձայնավոր տառակապակցություններ, որոնց յուրացումը հեշտացնում է ընթերցանությունը:

Բառի վանկատմանը օժանդակում են առարկայական նկարները: Պատկերված առարկաների անվանումներից առանձնացնում են նախ՝ ծանոթ, ապա՝ անծանոթ հնչյունները՝ այդպիսով կատարելով հնչյունային վերլուծություն:

Այսպիսով՝ ուսուցման ընթացքում պահպանվում է պատմության-նախադասություն-բառ-վանկ-հնչյուն մեթոդական շղթան:

Ա, ս, ր, կ, ի, ն հնչյունների յուրացումով՝ սովորողներն արդեն կարողանում են կազմել բաղաձայն+ձայնավոր, ձայնավոր+բաղաձայն կազմությամբ վանկեր, մինչև եռավանկ բառեր, բառակապակցություններ ու պարզ նախադասություններ և վերջիններից կապակցված համառոտ պատմություններ:

Հնչյուն-տառի ուսուցումն այբբենարանում կատարվում է վերլուծական և համադրական մեթոդներով: Վերլուծությամբ պատմությունից անջատվում են նախադասությունները, նախադասություններից՝ բառերը, որոնցից առանձնացվում են մեկնաբառերը, սրանք իրենց հերթին գծապատկերների միջոցով բաժանվում են վանկերի, վանկերից էլ առանձնացվում են հնչյունները (որոշվում է հնչյունի տեսակը, դիրքը, պատկերումը տառի միջոցով):

Համադրությամբ նոր տառերով կազմվում են վանկեր, բառեր, բառերով՝ բառակապակցություններ, այնուհետև՝ նախադասություններ և կապակցված բնագիր:

Վերլուծական-համադրական մեթոդաբանությունը երևում է նաև գրուսուցման ընթացքում, վերլուծությամբ՝ տառի առանձին մասնիկների անջատում, դրանց գրելաձևի, մասնիկների միացման ձևի մեկնաբանում, տողի վրա տառի տեղադրման ձևի ըմբռնում, համադրությամբ՝ տառի մասնիկների համադրում և ամբողջական տառի պատկերում:

Ը ձայնավորն առանձնացվում է որպես սկզբնատառ, վանկատման ժամանակ՝ որպես գաղտնավանկ հնչյուն, ինչպես նաև բառամիջում և բառավերջում:

Է հնչյունը գրվում է որպես սկզբնատառ և որպես օժանդակ բայ կամ բառ, որն արտասանվում է նախորդ բառի հետ համաձայն:

Ե հնչյունը յ և է հնչյունների հանրագումարն է: Հնչյունին հատկացված էջում պատկերվում է ե-ի արտասանական տարբերությունը բառակազմում և բառամիջում, նրա դերը կրկնարմատ բառերի կազմության մեջ (պատկառ, սարնապ):

Օ ձայնավորը միայն բառակազմի օրինակներով է բացատրվում:

Ո-ն վ և օ հնչյունների կապակցությունն է՝ բառակազմում, բառամիջում և բառավերջում՝ արտասանական տարբերություններով:

Համապատասխան օրինակներով բերվում են / և հնչյունի կազմության ու արտասանության տարբերությունները գրությունից (ձայնավորից հետո՝ յ+է+վ, բաղաձայնից հետո՝ է+վ):

Դասագրքի այբբենական շրջանի առաջադրանքներն ուղղված են բառակազմական գիտելիքների բացահայտմանն ու զարգացմանը: Այսպես՝

- Փոխակերպում՝ առաջադրանքի յուրաքանչյուր քայլում տրված բառի մեջ փոխում են մեկ տառ և կազմում նոր բառ:
- Խտանագիր առաջադրանքում վերականգնում են տառերի հերթագայությունը բառերի մեջ:
- Դարձգիրք երկու կողմից նույն կերպ կարդացվող կամ երկու կողմից նույն արտասանության ձև ունեցող բառային առաջադրանքն է:
- Վանկախադուր՝ իրար են միացնում խառը տրված վանկերը և բառ կազմում:
- Աջուձախ առաջադրանքում բառի սկզբում կամ վերջում տրված տառը դնելով՝ ստանում են նոր բառ:
- Սովորում են հանելուկներ, շուտասելուկներ, առած-սասցվածքներ:

Այբբենական շրջանի ավարտին, ըստ Այբբենարանի առաջադրանքների, սովորողները գիտեն հայերեն բոլոր հնչյունները, կարողանում են որոշել բառի հնչյունային կազմը, հնչյունների հաջորդականությունը, տարբերել ձայնավոր և բաղաձայն հնչյունները, կարդալ փոքրածավալ բնագրեր՝ պահպանելով հայերենի ուղղվածության կանոնները, շեշտը, առձայնությունն ու տրամաբանական դադարները, կատարել արտագրություն, թելադրություն գրել, կազմել բառակապակցություններ, նախադասություններ և կապակցված խոսք:

Գրաճանաչության հետապեմական շրջանը ձևով բերված գիտելիքների զարգացումն ապահովող կարևոր փուլն է: Այբբենարանի այս հատվածում փոքրածավալ ստեղծագործություններ են՝ սակավաթիվ հերոսներով, պարզ բովանդակությամբ (Մ. Մաշտոցի, հայոց տառերի, հայոց լեզվի և այբբենարանի մասին): Այբբենը բերվում է տպագիր, ձեռագիր գրությամբ և մետրային անվանումներով: Օգտագործելով ողջ յուրացրածը՝ աշակերտները կարողանում են կարդալ ամբողջական հեքիաթը՝ Հ. Թումանյանի «Օխոր», որին ծանոթ են նախապեմական շրջանից:

Այբբենարանի բովանդակության յուրացումը լուծում է կրթադաստիարակչական հետևյալ խնդիրները, որոնք բերված են նաև մայրենիի 1-ին դասարանի ծրագրում.¹

- կարդալու տարրական կարողությունների ձևավորում,
- գրելու կարողության զարգացում,
- բառապաշարի հարստացում, խոսքի զարգացում,
- լեզվական գիտելիքների և կարողությունների ձեռքբերում, համակարգում,
- բարոյականային որակների ձևավորում և ամրակայում, արժեհամակարգի հարստացում, աշխարհայացքի ձևավորում և ընդլայնում,
- բացատրական ընթերցանության նախապատրաստում:

Այբբենարանի ուսումնասիրության օրինակով խոսքի զարգացման աշխատանքի արդյունավետությունը կախված է հետևյալից.

- նկարների, ապա նաև պատրաստի տեքստի վերլուծության միջոցով խոսք կազմելու փորձի ձեռքբերում,
- տեսական գիտելիքների ձևավորման և ամրապնդման նպատակով գրավոր և բանավոր խոսքային արտահայտությունների ստեղծում,
- վերապատմում կամ ամփոփում, մեկնաբանություններ ու եզրահանգումներ կատարելու հմտությունների զարգացում,
- ստեղծագործական աշխատանքների ինքնուրույն կատարում:

Այսպիսով՝ տարրական դասարաններում աշակերտների խոսքի զարգացումը համարվում է ուսուցչի հիմնական աշխատանքը՝ կապված հատկապես աշակերտների ընդունակությունների, սեփական մտքերը գրավոր և բանավոր շարադրելու հմտության ձևավորման: Սրա ընթացքում պետք է օգտագործվեն լեզվի հնարավորությունները խոսքի կառուցման նպատակին, բովանդակությանը և խոսքային իրավիճակներին համահունչ:

Աշակերտների ինքնուրույնությունը զարգացնելու նպատակով նրանց պետք է ներգրավել ուսուցման գործընթացի մեջ, հնարավորություն տալ տիրապետելու ուսուցանվող լեզուն և այն դարձնելու մտքերի արտահայտման ձև:

Օգտագործված գրականություն

1. Այբբենարան, (Հանրակրթական դպրոցի առաջին դասարանի համար, Վ. Ա. Սարգսյան, Երևան, 2015
2. Հայոց լեզու, գրականություն, Հանրակրթական դպրոցի առարկայական չափորոշիչ և ծրագիր, Ե., Անտարես, 2006
3. Goswami, U. and Bryant, P., Children’s Cognitive Development and Learning (Primary Review Research Survey 2/1a) Cambridge: University of Cambridge Faculty of Education, 2007.
4. Ջ. Հ. Գյուլամիրյան, Մայրենիի տարրական ուսուցման մեթոդիկա, Երևան, 2015
5. Ա. Ե. Տեր-Գրիգորյան, Հայոց լեզվի մեթոդիկա, Երևան, 1980

¹ Տե՛ս Հայոց լեզու, գրականություն, Հանրակրթական դպրոցի առարկայական չափորոշիչ և ծրագիր, Ե., Անտարես, 2006, էջ 59-63: